

שהמלח עשוי לטעם ואינו בטל, הלא מסתמא נמלח התבשיל גם מערב שבת אלא שלא נמלח כל צרכו, נמצא עתה יש כאן שני גורמים המטעימים, של איסור ושל התר.

ואולם הט"ז (שם סקט"ו) חלק, שלא מצינו 'זה וזה גורם מותר' אלא אם באותו זמן שעושה האיסור את פעולתו, עושה גם ההתר פעולתו, כמו שתי חתיכות שאור המחמיצות כאחת, אבל כאן הלא המלח של התר כבר עשה את פעולתו, נמצא שהמלח של איסור שבא אחר כך הוא כגורם יחיד.

והאחרונים (אליה רבה, חמד משה שם, ועוד) השיגו על דבריו שהרי מבואר כאן שלדעת חכמים [שהלכה כמותם], בין שנפל איסור בתחילה בין שנפל בסוף, לעולם מותר – הרי שאין חילוק אם שני הגורמים באים כאחת או שקדם ההתר ואח"כ בא הגורם האסור.

ויש שכתבו לתרץ דברי הט"ז, שמדובר כאן שהשאור של התרומה נפל בטרם נגמר תהליך החימוץ של השאור הראשון, והרי שניהם פועלים עתה כאחת. ואינו דומה למלח שגמר פעולתו ובא מלח אחר והוסיף מליחות. (באליה רבה צידד בחילוק זה, אך כתב שזהו דוחק. ואמנם בשו"ת שבט הלוי (ח"ח קב,א) החזיק בחילוק זה בהסבר שיטת הט"ז. ע"ש).

עוד יש מקום לחלק בין החמצת עיסה, שאינה ראויה לחצאין, ואם כן כשאנו דנים על ההחמצה, הנידון על התוצאה הסופית של עיסה מתוקנת והרי יש לה שני גורמים, גם אם נעשה הדבר בשלבים. לא כן כשאנו דנים על טעם מלוח וכדומה, אין מקום לדון על הטעם המוגמר כחטיבה אחת, שהרי אין כאן יצירה חדשה, [גם יש אנשים שנוה להם במליחות מועטת ויש במרוכה], אלא כל נתינת מלח נוספת נידונה לעצמה, כתוספת מליחות, בזה אמר הט"ז שאם המלח האסור בא בפני עצמו בסוף, הרי הוא נידון לעצמו. וע"ע בספר מנחת שלמה ה,א.

דף כז

'לא שנו אלא שקדם וסילק את האיסור, אבל לא קדם וסילק את האיסור – אסור. אלמא זה וזה גורם אסור'. ואף אם אומרים בעלמא 'חוזר וניעור', כאן שאינו אלא טעם (החמצה) בלא ממשות של

איסור – אין חוזר וניעור (כן הוכיח מכאן הגר"א באו"ח תמו,ג ובשו"ת נפש חיה יו"ד לד – וכדעת המג"א שם).

אבל הפר"ח ועוד אחרונים סוברים שאפילו בנתינת טעם ללא ממשות אומרים 'חוזר וניעור'. ולשיטתם אפשר שדבר המחמיץ אינו אסור מהתורה אלא כגורם בעלמא ואינו כדבר הנותן טעם (כנ"ל), על כן הקלו בו חכמים שלא לומר חוזר וניעור.

או שמא הקלו בו"ג. ומצינו שהקלו בו"ג אף יותר מאיסור דרבנן אחר שהרי לא הצריכו לשבור התנור משום שנידון זה כדיעבד, ומשמע בגמרא שאף הקדירה אינה צריכה שבירה [אלא לפי לשון אחת שנחשבת כגורם אחד], הגם שקדירה של חרס שבלוע בה טעם שנפגם טעונה שבירה (כדברי הר"ן להלן ל. וע' שו"ת רלב"ח קכא ושו"ת כתב סופר יו"ד פ).

'אלא ר' אליעזר דעצי אשירה, דתנן נטל הימנה עצים – אסורין בהנאה. הסיק בהן את התנור – חדש יותץ...' מבואר במסכת עבודה זרה (מט) שמסקנת ההלכה היא 'זה וזה גורם מותר' ואפילו בעבודה זרה, ולכן גינה שנזדבלה בזבל ע"ז – פירותיה מותרים. וכן לענין פרה שנתפטמה בכרשיני ע"ז. ולפי

זה יוצא ממשנת 'הסיק בה את התנור' האוסרת את התנור – אינה להלכה. וכן כתב הר"ן ועוד ראשונים, וכן דעת רוב הפוסקים (וכ"ה בשו"ע ורמ"א יו"ד קמב. וע"ש בש"ד; בהגר"א או"ח תמה).

ואולם הטור (יו"ד קמב) הביא בשם הרמ"ה שכתב לאסור, לפי שאיסור ע"ז חמור יותר משאר איסורים (וכן דייק מדברי הרא"ש, שהביא המשנה כצורתה). ובבית-יוסף תמה על כך מכח סוגית הגמרא.

ושיטת הט"ז (שם סק"ד) לחלק בין תנור שהסיקו בעצי אשירה, שהעצים חיוניים לפת ובלעדם לא היתה

נאפית, ובין גידולי קרקע שנודבלה בע"ז שאינו אלא תוספת שבת, ולכך רק שם מותר אפילו בע"ז. אבל המגן-אברהם (תמה סק"ה) כתב שעבודה זרה הואיל והיא אסורה במשהו ואינה בטילה, אין אומרים בה 'זה וזה גורם מותר' [והרי כתב הר"ן שיסוד דין זה וזה גורם מותר, משום תורת ביטול הוא. ואולם מהתוס' – כתבו אחרונים – אין נראה כן. וע"ע בשו"ת אבני מילואים ו-ז; דובב מישרים ח"ג סא], וכשיטת הרמ"ה שהביא הטור.

ולפי זה כתב, הוא הדין לענין חמץ בפסח כיון שהוא אסור במשהו – זה וזה גורם אסור. וכן החמיר הגר"ז בשלחן ערוך שלו, כשיטת המגן אברהם – אם לא במקום הפסד מרובה או בשעת הדחק. ואולם חמץ בערב הפסח כיון שהוא בטל בששים, כתבו הפוסקים שזה וזה גורם מותר. (וע"ע בבאור השיטות בשבט הלוי ח"ח קג).

ובשו"ת אבני נור (או"ח שס) כתב שאף אם נאמר זוז"ג מותר בע"ז והפת שנאפתה בתנור זה – מותרת, מכל מקום לכתחילה תנור חדש יותך, מפני מצות איבוד עבודה זרה.

שאלה זו נוגעת לדין המורחב בספרי האחרונים, אודות בהמה האוכלת חמץ בפסח ואוכלת גם דברים אחרים המותרים – האם מותר לשתות את החלב שלה בפסח; יש אוסרים את החלב שבתוך מעת לעת משאכלה חמץ, מפני שהחמץ אסור בפסח במשהו וכל שאין לו ביטול, זה וזה גורם אסור [כשיטת המג"א] (עפ"י ישועות יעקב סוס"ת תמה, וע"ש בפמ"ג וביו"ד שפ"ד ס סק"ה). ויש מתירים – אם משום שאצל העכו"ם לא היה זה איסור הנאה. אם משום שחמץ שאסור במשהו – אינו אסור אלא באכילה ולא בהנאה, ובאיסורי אכילה זה וזה גורם מותר, או הואיל ואיסור 'גורם' אינו אלא מדרבנן, אין להחמיר בו במשהו, אם מטעמים אחרים (ע' בשו"ת אבני מילואים ז; בית אפרים או"ח סוס"ס לה; פלתי סוס"ס ס, ועוד).

המשנ"ב (תמה סקל"ג) הביא את שתי הדעות. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א קמו) האריך מאד בענין זה ובמסתעף, וזו מסקנתו:

'היוצא מזה דבהמה שנתפטמה בחמץ בפסח וכל איסורי הנאה, אף בלא אכילת היתר כלל – מותרת לאכילה בו ביום, וכן מותר גם החלב שלה אף מבהמת ישראל, ואף שעבר על איסור בל יראה ואיסור הנאה – מותרות, דאיסורא דעבד עבד אבל הבשר והחלב לא נאסרו בזה... – זהו להורות לדינא אבל לבעלי נפש ודאי שטוב שיחמיר לעצמו כ'יש אוסרין' ולא לאכול החלב ולא לשחוט עוף שידוע שנתפטמה בחמץ לבד. ובסתמא – אין לחוש אף לבעלי נפש.'

ראה עוד בענין זה בצד המעשי, בידיעון הליכות שדה ('המכון לחקר החקלאות ע"פ התורה' גליון 95) במאמריהם של הרבנים שלנגר ואפרתי שליט"א.

כמו כן דנו האחרונים על תבואה שנתחמצה ועבר עליה הפסח, וזרעה בקרקע – האם אותם גידולים מותרים אם לאו – ע' בחק יעקב ומקור חיים תמג; שו"ת פרי יצחק ח"א טו.

ז'סבר אתנייה איפכא כי היכי דניקום רבנן לאיסורא'. מציינו כמה פעמים כגון זה, שהיו משנים [או תולים הלכה באדם גדול] כדי שיקבלו אחרים את הדברים, להעמיד הדין על אמיתתו (ע' כמה דוגמאות בספר תקנת השבין לר"צ הכהן עמ' 131, ובשו"ת רב פעלים ח"ג חו"מ א. וע' מגן אברהם קנו; 'הבונה' על עין יעקב; ובמובא בברכות מג: ובשבת קטו. וע"ע במובא בחולין צד אודות אונאת חברו כדי להעמידו על האמת).

ואף על פי שאסור להחליף דבריו של החכם, ויש בדבר משום לא תשיג גבול אשר גבלו ראשונים (עפ"י ספרי שופטים) – צריך לומר משום 'לאפרושי מאיסורא' מותר (קובץ ענינים).

(ע"ב) 'מכלל דרבנן דפליגי עליה שרו אפילו כשאבוקה כנגדו, אלא עצים דאיסורא לרבנן היכי

משכחת להו'? לכאורה קשה, אמנם אין שבת עציים בפת ואם הדליק בעצי איסור אין הפת נאסרת, אך מדוע לא ייאסר עצם השימוש בעצים לצורך ההדלקה, והלא שימוש זה לכשעצמו שווה פרוטה הוא? (וזה כעין קושית החו"א המובאת לעיל כו: לענין שימוש בתנור חדש שנגמר באיסור. ותיירצו אינו שייך כאן).

ונראה, כיון שדין העצים הוא בשריפה הרי השריפה לכשעצמה מותרת ומחויבת, ולכך אין לחוש גם אם מתלווית עמה הנאה, כל שאותה הנאה לכשעצמה אין בה איסור, וכיון שאין שבת עציים בפת, כלומר ההנאה באה מן הגחלים ולא מן העצים, הלכך מותר להשתמש בעצים לצורך זה כי אין אתה יכול לבוא ולאסור לא מצד מעשה השרפה ולא מצד ההנאה המתלווה ממנו.

[וכן יוצא מפרש מדברי התוס' בכמה מקומות (ה. ד"ה ואומר; כב: ד"ה מנין) דלמ"ד אין שבת עציים בפת, לא רק התוצר מותר אלא גם לכתחלה מותר מהתורה להדליק כדי להנות. ומקורם בדברי הגמרא כאן].

אך נראה שכל זה שייך רק בנשרפין, אבל באיסורי הנאה הנקברין שהדין הוא שלא ישרפו (סוף תמורה), גם אם נניח שהפת תהא מותרת לחכמים (ע' להלן), הדלקת העצים לצורך אפייה אסורה מהתורה, שהרי הדלקה זו אינה מעשה המחויב הלכך בדין הוא שתהא נידונית כשימוש בעצים.

'תנור שהסיקו בעצי הקדש ואפה בו הפת, לרבנן דשרו בקמייתא, מאי...' רש"י מפרש הבעיה לענין דין 'שבת עציים בפת' – האם מודים חכמים לרבי בהקדש, לאסור את הפת.

ויש מפרשים שהספק מוסב על דין 'זה וזה גורם', היינו בתנור חדש שהסיקוהו בעצי הקדש [וזהו 'בקמייתא' – בדין הראשון השנוי בברייתא], האם הפת שנאפתה מותרת אם אסורה (עפ"י תוס' רבנו פריץ; חכמת שלמה).

הקשו על פירוש רש"י, הלא פשוט שהקדש שונה בזה ומה מקום לספק, שהרי אפר של הקדש גם כן אסור בהנאה [אלא אם כבר נתחלה בשריפה, כמו שאמרו בסמוך], ואינו דומה לערלה וכלאי הכרם שאפרן מותר, ואם כן מדוע תהא הפת מותרת הלא יש כאן איסור בעין.

ומהרש"א כתב שאכן זה הטעם של רב חסדא שאסר, משום שהאפר אסור. אלא שהמקשה לא העלה בדעתו מהברייתא שאפר הקדש אסור. וע' תירוץ נוסף בשער המלך (חמץ ג, יא).

ולכאורה מצד הסברה היה מקום לומר שאעפ"י שהאפר אסור וגם האפייה אסורה, הפת תהא מותרת לחכמים כי אין איסור בתוך הפת הגם שנעשתה באיסור [שו"ר כן בחו"א (קכד. וע' גם בדבריו בערלה (ט, ט) – אופן נוסף שבאפייה יש איסור תורה ואעפ"י כ הפת תהא מותרת), אלא שתלה זאת במחלוקת האמוראים אם מודים חכמים לרבי באבוקה כנגדו [וכן משמע מבהגר"א תמה, ב. ע"ש בד"ה ואם בישל. וכן הוא בפני יהושע]. ואולי אף לפי דעת הסובר שחכמים מודים באבוקה כנגדו שאסור, ומה נראה שגם לפי דעתם השלהבת הבאה מהאיסור נידונית כחפצא דאיסור האוסר את הפת, ואם כן באלו שאפרם אסור בדין הוא שהפת תיאסר אף אם אין אבוקה כנגדו – י"ל שזה שהאפר אסור אינו איסור עצמי אלא משום שהוא שארית של האיסור [ואינו דומה לאבוקה כנגדו, שאז הוא נחשב כמשמש בחמץ עצמו כשהוא בעין], ואין אומרים 'ש שבת אפר בפת' אלא 'שבת עציים' כלומר עיקר האיסור ולא גרדומיו, שהרי זה כגם דגרים. אך מסתבר שזה רק אם ננקוט שאיסור האפר הוא מדרבנן ולא מדאורייתא].

ואולם האחרונים הנ"ל סוברים שודאי אין צד להתיר – כיון שאסור להנות מהאיסור בשעת השריפה (כדלעיל כב: ובתוס' ד"ה בהדי), ואפיית הפת היא איסור תורה, אם כן כשנהנה מן הפת נמצא נהנה מן האיסור. ויותר נראה (כן שמעתי ממו"ר הגרמ"מ פרבשטיין שליט"א), שפשוט להם לאחרונים (וכ"מ בתוס' ד"ה מכלל, ולעיל כב: ד"ה מנין), שאף לחכמים שאין שבת 'עציים' בפת, ודאי יש שבת 'גחלת' – כלומר אותו חלק שנשרף – בפת, כי חכמים אינם חולקים על רבי על יסוד הסברה רק סוברים שהיא החוץ לעולם באים מהחלק שנשרף [ואף כשאבוקה כנגדו] – הלכך דבר שאפילו אפרו אסור, ודאי אוסר את הפת (ואולם בכס"מ כתב שאין שבת גחלת בפת, וכן הובאת סברא זו באבנ"מ. וצ"ב).

'הקדש אפילו באלף לא בטיל'. התוס' נקטו בטעם הדבר, מפני שההקדש דבר שיש לו מתירין הוא,

על ידי חילול – לפיכך אינו בטל ברוב (וכ"כ הראב"ד בכורות ג, יג). ומשום כך הקשו מה חומר הוא זה שבגללו הפת שנאפתה בו תיאסר. [יש מהאחרונים שתרצו שעצם הדבר שאינו בטל, היא הטעם אשר היא, הוא הסיבה לאסור הפת כי התר זו"ג מדין ביטול הוא, כמו שכתב הר"ן. עפ"י אבני מלואים].
 ויש מפרשים שלכך הקדש אינו בטל, משום חומר איסורו (עפ"י צמח צדק (החדש) יו"ד רלא, בדעת הר"ש ורע"ב שאף גיות צמר של בכור תם אינן בטלות, הגם שאין לו פדיון). ויש שפרשו הטעם מפני שההקדש ממון גבוה הוא וממון אינו בטל (כן הוזכר במאירי טעם זה; עפ"י באר יצחק יו"ד לא ועין יצחק או"ח כו).
 עוד בענין זה, ובישוב קושית התוס' – ע' פני יהושע; שו"ת אבני מלואים ז ובש"ש ו, ד; שו"ת פרי יצחק ח"א טו; חזון איש קכד; (שו"ת מהרי"ל קסד). וע"ע במובא במעילה יח.

והלא מעל המסיק. אף על פי שהמזיק את ההקדש פטור ואין בו דין מעילה (שהרי לא נהנה אלא פגם בלבד), ואף כאן נאמר שההסקה כשלעצמה אינה אלא הזק לעצים ואינו 'מועל' עד שיהנה – שמא יש לומר כיון שמסיק על מנת ליהנות, הרי זה נחשב כשימוש לצורכו ואינו נידון כמזיק, לכך מועל מיד בהסק (עפ"י קובץ שעורים; אחיעזר ח"ב מו, ה בהגהה. וע"ע בחדושי בית מאיר).

'לא מצא עצים לשורפו יהא יושב ובטל!' והתורה אמרה תשבתו שאר מבתיכם בכל דבר שאתה יכול להשביתו. יש לשאול, הלא גם אם אין לו עצים לקיים מצות 'תשבתו', מחויב בכל אופן להוציא את החמץ מרשותו כדי שלא לעבור עליו ב'בל יראה' [לדעת הרמב"ן שחמץ שאינו ברשותו אין עוברים עליו]? ואמנם הפקירו או למוכרו לנכרי אי אפשר לו לאחר שכבר נאסר, אך להוציאו מרשותו הלא יכול וצריך לעשות כן, אם כן אין כאן קולא כלל?

ונראה שהוצאה מרשותו אינה מועילה [לדעת הרמב"ן] אלא קודם שנתחייב בביעור, אבל לאחר שנתחייב בהשבתה צריך לבערו דוקא (עפ"י שאגת אריה פג. וצ"ע, הלא מכל מקום צריך להשביתו מן העולם בכל דבר כדי שלא לעבור עליו בב"י – גם אם אין זה ביעור האמור בתורה).

והג"ר אלחנן וסרמן (בקובץ שעורים) חלק על סברה זו. ותרץ שאמנם צריך להוציאו מרשותו אך מכל מקום לא יקיים המצוה, ונמצא 'יושב ובטל' מקיום מצות תשבתו.

אין מובן כל כך מדוע נחשב 'סופו להקל', הלא לכאורה צמצום המצוה והגבלתה לשריפה אינה קולא אלא אדרבה חומרא, ומבחינה מעשית אין כל קולא שהרי בכל אופן צריך להשביתו. שו"ר בחזון איש (קכד) שמבאר כיון שמצות תשבתו חמורה, דין הוא שיהא מצוותה בכל דבר כדי שיוכל לקיימה לעולם ולא תבטל, אבל כשאתה אומר שמצוה בשרפה דוקא, הלא עשויה להתבטל לפעמים, כשלא מצא עצים. וע"ע ש בפירוט.

ולכאורה נראה לפרש באופן אחר 'יהא יושב ובטל' – עד שיחזור אחר עצים לשורפו ובינתים החמץ ברשותו, כי הרי מצווה להשביתו בשריפה דוקא [ואעפ"י שקולא זו אינה נובעת מצד היותו אנוס אלא עיקר דין המצוה כן הוא, לחזור אחר עצים לשורפו – גם זה בכלל דין שטופו להקל שאינו דין כי סוף סוף דין זה יוצא קולא. ומצינו דוגמא לזה בירושלמי בפרקנו. ע' מאור ישראל].
 וכן נראה לפי האמת שלדעת רבי יהודה אם יש לו חמץ בי"ד ואין לו עצים, יחזור אחר עצים עד שישרפנו. ואפילו לפי הדעות שיש איסור 'בל יראה' ביום י"ד, נראה שהוא נובע מחיוב השבתה ואינו איסור העומד לעצמו שהרי 'לא ימצא שבעת ימים' כתיב (וע' גם במש"כ לעיל ד.). הלכך כל שמחזור אחר עצים לשורפו הריהו מתעסק במצות 'תשבתו' ואינו עובר משום העיכו"ב שנגרם בשל כך.

וגם בחמץ בתוך הפסח, נראה לכאורה שיש לו לחזור אחר עצים לרבי יהודה כדי לקיים מצות 'תשבתו' – לפי מה שכתבו התוס' (כט:). שהמשה חמץ על מנת לבערו אינו עובר עליו [אבל אם ננקוט שעוברים עליו, צריך להשביתו מיד בכל דבר ואין שייך לומר תבוא מצות עשה ד'תשבתו' (שכבר מוטלת עליו עתה) ותדחה לא-תעשה דבל יראה, וימתין עד שיביא עצים לשרוף –